

АБСУРДНО-ЕПАТАЖНІ ДОМІНАНТИ ІДЕЙНОГО БАЗИСУ ПАНК-СУБКУЛЬТУРИ

Васильчук Є.О.

кандидат політичних наук,

викладач Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна)

Проанализирован феномен абсурда как социально-идеологической реальности, определено его влияние на процесс формирования доктринальных основ идейного базиса панк-субкультуры.

The phenomenon of absurdity is analyzed as social ideological reality, his influence is certain on the process of forming of doctrine principles of ideological base of punk-subculture

Проаналізовано феномен абсурду як соціально-ідеологічної реальності, визначено його вплив на процес формування доктринальних засад ідейного базису панк-субкультури

Ключові слова: абсурд, ідейний базис, кризова свідомість, панк-субкультура.

Постановка проблеми. Специфіка розвитку сучасних суспільних процесів обумовлює зміщення науково-дослідних інтересів до сфери онтологічної проблематики, що створює основу смислового та змістовного існування людини. Кризова орієнтованість сучасних суспільних процесів показує наявність в масовій свідомості домінант, що створюють ілюзію розриву з іманентним існуванням людини, трактують його як суперечливе і протиприродне явище, тим самим закладаючи можливості для пошуків форм і методів заперечення буття, зводячи його раціональні основи до ірраціональних і гротескних проявів, що набувають різних форм абсурду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для підготовки статті значущими є дослідження О. Аксютіної [1], Н. Бубир [2 - 3], І. Лисиці [5], М. Федотової [6], А. Цукер [7], Т. Шеметової [8 - 13] та інших науковців, у яких здійснено аналіз феномен абсурду як соціально-ідеологічної реальності та його вплив на процес формування доктринальних засад ідейного базису молодіжних субкультур.

Метою статті є аналіз абсурду як концепту ідейного базису панк-субкультури.

Виклад основного матеріалу. Естетичне осмислення буття в кризових умовах здатне набувати особливого трагедійного звучання, що обумовлено тим, що колишні духовні орієнтири та моральні цінності знаходяться в стані розпаду, а нові ще не пройшли процес формування. За таких умов різні сфери суспільного життя потрапляють до пограничного стану, накопичуючи руйнівні потенціали.

Абсурд визріває з дійсності, що склалася, і оцінюється свідомістю як парадокс, розкол і протиріччя. Парадоксальність естетичного осмислення абсурду полягає саме в його розколотості: з одного боку, виділяючи «абсурд» з життя, естетика цього феномену гармонізує, упорядковує реальність, а з іншого - саме поняття «абсурд» виключає будь-яку гармонію і порядок та вносить елемент «руйнування». Складність вивчення концептуальних засад абсурду полягає в спробі опису раціональною мовою феномену, що виходить за його межі. У зв'язку з цим, абсурдизм як продукт кризової свідомості досить складно піддається науковому аналізу, оскільки розуміння цього феномену передбачає його осмислення, що є прямою протилежністю абсурду. Абсурд виникає не лише як розрив між світом і людиною, між дійсністю і мистецтвом, але і як пошук єдності в них. Розуміння його сутності є неможливим без звернення до філософського, історичного, політичного та мистецького досвіду. Саме тому дослідження абсурду як соціально-ідеологічного феномену перебуває у стані припущень та умовностей.

Як характеристика кризової свідомості, абсурд перебуває саме в пограничній сфері протистояння та альтернативності. Зі зникненням «негативізму» в цих визначеннях, знімається і сприйняття абсурду як певної деструктивної ідейної реальності. Таким чином, абсурд як філософсько-онтологічне усвідомлення неможливості людини змінити існуючий світ і небажання пристосовуватися до існуючих умов є універсальним феноменом, який стосується екзистенціальної сфери людської культури.

Абсурдна свідомість створює передумови для виникнення екзистенціального мислення, що відмовляється від розрізнення суб'єкта і об'єкту, мислення, в якому людина виступає як екзистенція, як тілесно-емоційно-духовна цілісність, оскільки екзистенція знаходиться в нерозривній єдності з буттям. Тим самим, абсурд пов'язується з кризою культури і проблемою її інтерпретації. Як індикатор кризи системи суспільних стосунків, що наближається, симптом порушення рівноваги в житті свідомості, абсурд забезпечує маркування завершеності цієї системи.

Цей феномен можливо розглядати як форму критики людиною самої себе, спробу зрозуміти глибинні засади свого мислення, що зустрічається з радикально іншим уявленням щодо себе. Цей ракурс розгляду дозволяє зафіксувати єдність проблеми абсурду і людини, і продемонструвати те, яким чином відбувається становлення розуміння абсурду в різних сферах людської активності і функціонування правил цього розуміння на рівні людини, яка існує в єдності з іншими людьми і культурами, що сприймаються як інші. Тому проблематика абсурдності світу, людини, мислення

виходить не лише на рівень самоідентифікації людини, а й потрапляє до кола функціонування цінностей конкретно історичного суспільства.

Буття абсурду в різних сферах людського життя виявляє існуюче наукове протиріччя. Ця категорія зберігає свою невизначеність, закритість і відноситься до нестійких термінів, при цьому, як елемент поетики, світовідчуття, ідеологічної доктрини вона здатна пронизувати різні сфери суспільного життя. Тому вивчення цього феномену дозволяє осмислити поетику, ідеологію, дискурс, прийоми абсурдизації тих, хто звертається до нього у своїй творчості, ідеологічній діяльності або різних формах соціальної практики.

У політизованих формах соціальної практики молодіжної субкультури і одного з її найбільш радикальних і нонконформістських відгалужень - панк-субкультури - абсурд стає нормою буття, що переслідує за мету не лише заперечення існуючої реальності, але й її подолання та руйнування. Як відзначає О. Аксютіна у дослідженні «Панк как феномен молодежной контркультуры в постсоветском пространстве»: «Панк є надзвичайно складним культурним явищем, головним імперативом якого спочатку було руйнування всіляких стереотипів і рамок. Він є не просто музичним стилем - панк-роком, а різномірною культурою зі своїми системами цінностей, певними типами поведінки, естетичними програмами і внутрішніми протиріччями» [1, С. 3]. Розвиток молодіжних субкультур нерозривно пов'язаний із створенням власної естетики і філософії, що базуються на доволі специфічному баченні картині світу, яку найяскравіше демонструють художні твори, що створюються у рамках тієї або іншої субкультури. Саме через художній світ, присутні у ньому зорові і звукові образи, здійснюється найбільший вплив на процес формування соціально-політичних орієнтацій молодого людини. Усвідомлення абсурдності та ілюзорності буття неухильно призводить ідеологів панк-субкультури, культурні практики якої Т. Шеметова визначає як «естетичний тероризм», в основі якого покладено нігілістичну картину світу [12, 3], до необхідності протистояння і опору йому, використовуючи максимально високий градус абсурду у своїх ідейних комплексах і поведінкових стереотипах, що знайшли своє відображення у різних формах їхньої музичної та літературної творчості. Тому автор погоджується з думкою М. Федотової, яка вважає, що «Панк-культуру можливо розглядати як компонент постмодерну, оскільки музично-візуальне тіло панка значною мірою складається з «обривків культури», існуючих в панк-контексті в умовах абсурдистського колажу...» [6].

Найбільш характерним і показовим у цьому сенсі є творчість та світоглядні принципи одного з найбільш відомих панк-колективів – «Гражданская Оборона» та її лідера Є. Летова, який визначав абсурд «... як принцип максимального бунту щодо логічної реальності» [4, 1]. Причини звернення ідеологів панк-субкультури до абсурдистських форм опору оточуючій соціальній дійсності, на наш погляд, варто шукати у генезі рок-культури, вагомою складовою якої є панк-культура, її соціальних витоках та ідейному змісті.

Рок як соціокультурний феномен бере свій початок з прадавніх культових, видовищних і обрядових форм, що позначаються на самотності звучання, виконанні рок-творів, супроводжуються специфічними духовними містично-шаманськими практиками, які знаходять свій вияв під час здійснення концертної діяльності. Таким чином, рок-культура є пов'язаною з примітивними культурами, первіснообщинним синкретизмом, стародавніми релігійними практиками і видовищними формами обрядового характеру.

Формування року як специфічного соціокультурного та ідеологічного явища відбувалося в умовах протистояння з офіційною культурно-естетичною системою цінностей, що забезпечило йому статус вагомому компоненту молодіжної контркультури, внутрішній пафос якого ґрунтувався на ідеях бунту, соціального протесту, подолання ціннісно-нормативних обмежень тощо, що сприяло появі образу «антигероя», який мав викривати недосконалість та нещирість оточуючої соціальної дійсності.

Т. Шеметова у дослідженні «Панк-хардкор субкультура: эстетика и идеология» відзначає, що у панк-субкультурі вже на початковому етапі її розвитку спостерігалася тенденція до стирання граней між власне мистецтвом і життям: імідж і епатажне самовираження на сцені під час концерту практично не відрізнялися від екстремального зовнішнього вигляду і поведінки в побутовій реальності. Розхитувати традиційні засади життєвого устрою стало для представників цієї субкультури нормою, як в мистецтві, так і в житті [12, 10-11]. Це зумовлювало звернення ключових фігур панк-субкультури до низової, народно-сміхової культури, архаїко-міфологічних цінностей, амбівалентних, парадоксальних явищ і процесів, чия алогічність та абсурдність мала конкурувати з раціональними цінностями та нормами офіційної культури. Відповідно, вибудовувалося протистояння між культурою «дорослих» та ціннісною системою представників молодіжних субкультур, які демонстративно звертались до дитячої безпосередності, абсурду, безумства як засобів граничного епатажу та опору. Важливим засобом протистояння офіційній культурі в арсеналі панк-субкультури є свідомо абсурдизація соціальної дійсності, яка дозволяє показати умовність і необов'язковість усіх соціальних норм, фальш офіційного світу культури і пропонує вихід за її межі, інколи ціною власного життя. Тому важливою категорією в ідейному базисі панк-субкультури є анархія, що розуміється як хаос, що здатен зруйнувати впорядкований світ,

позбавивши його причинно-наслідкових зв'язків, змішати прекрасне і потворне і довести все це до абсурду, а в ідеалі - до повного знищення.

Зважаючи на це, у світогляді панк-субкультури простежується послідовний нігілізм як форма заперечення існуючого суспільного ладу і рух до його руйнування, позбавленого будь-яких позитивних перспектив щодо будівництва нового світу у майбутньому, оскільки, як зазначає Т. Шеметова, «... власне це «щось нове» є неможливим, оскільки усі зусилля людини, пов'язані з освітою, кар'єрою і підйомом соціальними сходами все одно приведуть до Ніщо, до смерті, з чого випливає життєвий імператив до саморуйнування...» [12, С. 16]. Естетикою панк-субкультури є шокуючий зовнішній вигляд, брудне звучання і провокаційні тексти пісень, поведінка, що епатує на сцені і в реальності, і підкреслює повну зневагу до життя. На думку субкультурної молоді, сатира на громадський порядок та існуючий суспільний лад, демонстративне ігнорування встановлених суспільством правил і норм дозволяє розхитати та здолати світоглядно-ідеологічні, культурні та соціально-політичні засади існуючого суспільства.

Проте, зовнішня абсурдність панк-творчості є не тотальною «боротьбою із сенсом», як це здається при поверхневому знайомстві з нею, а швидше, навпаки. Вона виступає певною концентрацією сенсу, формою передачі його фантазмагоричної сутності, надання йому гранично чуттєвого вигляду, відкритого для свідомості, здатної її сприймати. У її алогізмі проявляються трагічні протиріччя і парадокси самого життя, а тому рок-творчість є наповненою глибокої внутрішньої логіки, будучи власне формою наближення до істини, оголенням її буттєвих засад. І. Лисиця, аналізуючи концепт абсурду в рок-поезії, зазначає, що «... класична рок-лірика лише на перший погляд непідготовленого читача може здатися набором незв'язних фраз, в чому її так легко звинувачують. За допомогою лінгвокультурологічного аналізу можна виявити безліч випадків псевдоабсурду (використання алюзій, фразеологізмів, ономастичних реалій, опис позаеквівалентних ситуацій), що розкриває справжній сенс, вкладений автором в твір» [5, 94]. Це дозволяє показати абсурдність людського буття, продемонструвати нетерпимість представників панк-субкультури до обивательського «здоровому глузду».

За таких умов протистояння з цінностями офіційної культури набуває ознак карнавальної гри, що має на меті десакралізувати існуючі культурні норми і цінності. Карнавал у житті є природним продовженням карнавальності на сцені, і навпаки. Представники панк-субкультури звертаються до різних прийомів і форм гротескової карнавалізації: ляльок, іграшок, тем безумства, потворності, сну. Мотив сну є улюбленим способом створення ефекту двоїстості світу, паралельної реальності.

Міфологеми іншого життя та іншої культури трансформувалися в сучасний побут, у повсякденність, створюючи гострі, парадоксальні антитези, гротескову гру в підвищення - зниження, гру інколи веселу, комедійну, але сповнену сумним скепсисом і, навіть, трагедійністю. При поверхневому розгляді ідейних продуктів панк-субкультури, перш за все, увагу привертає їхня відверта епатажність, що приховує цитати з філософських і художніх творів, а також філософські символи та алюзії, що порушують класичні питання смерті, безсмертя та сенсу життя. Тому значна кількість цитат і алюзій з масових пісень, переміщення їх в іронічний контекст, пародіювання існуючих соціально-культурних кодів стало ще одним засобом абсурдистського опору представників панк-субкультури.

Пародійність, сатира або так званий «стьоб» надали творчості представників панк-субкультури специфічного характеру, дозволяючи, на думку А. Цукер, через різноманітні форми сміху «... реалізувати свою розкріпаченість, нонконформізм і антидогматизм, ставлення до офіційно схвалених соціальних і культурних цінностей...» [7, 13]. Необтяжена комплексами рок-творчість вільно та неупереджено поєднує в собі актуалізоване та позачасове, гостросоціальне та загальнофілософське, реальне та фантазійно-символічне, вуличну мову, жаргонний діалект і метафоричну лексику притчі, міфу, високий склад філософського монологу або релігійного ритуалу, а у своєму музичному вигляді - занурення до низових пластів повсякденної музичної культури. Ці поєднання набувають характеру пародійної гри, смислового протиставлення, де побут і буття виявляють алогізм і безглуздість їх поєднання. Тому клоунські маски, гротескове перебільшення, що межує з ідіотизмом, образи «шизонутих» стали способами відсторонення від реальності, пародіювання її офіційних кодів, оголення її абсурдистської сутності, що пов'язується з традиціями слов'янського скомороства та юродства.

Тяжіння до повної свободи від дії приписів, ігнорування норм і табу, встановлених і санкціонованих суспільством, асоціальна та девіантна поведінка забезпечують маргінальний статус представників молодіжних субкультур, протиставляючи споживацькій цивілізації трагедійність та суїцидально-депресивні аспекти їхнього буття. Вживання алкоголю та наркотичних речовин є майже обов'язковим елементом такого існування, набуваючи значення доволі істотного стимулятора творчості представників панк-субкультури. І. Лисиця з цього приводу відзначає, що «Психоделічний спосіб інтерпретації світобудови є тісно пов'язаним зі зміненим станом свідомості, викликаним вживанням сильнодіючих препаратів (психоделіків) галюциногенів, що викликали найхимерніші та фантастичні образи і дозволяли подорожувати в просторі і часі. В результаті таких

«подорожей» (acid trips) на світ з'явилася безліч рок-текстів, сповнених психоделічного абсурду» [5, 89].

Демонстративна зневага до оточуючої реальності відбивається і в мовному апараті цієї субкультури, що має підвищений вміст агресивної і ненормативної лексики, що виступає своєрідним емоційним подразником, спрямованим на порушення вербального табу, тим самим, підтверджуючи її маргінальний статус та виступаючи додатковим засобом епатажу і абсурдизації буття.

Домінуючим чинником у лексиконі панк-субкультури є демонстративне вживання обценних мовних практик, які, на думку її представників, забезпечують руйнування культурного мовного простору лексичними засобами. Як зазначає Т. Шеметова, такі специфічні мовні практики «... є не комунікативною надмірністю, традиційною російською лайкою або своєрідним стилістичним каталізатором, що посилює «соковитість» висловлення. Тут - це необхідна і природна форма прямого естетичного бунту, що зачіпає ідеологічну сферу субкультури» [12, 19].

Додатковим засобом підкреслення абсурдності буття є використання слів-фобій з експресивно-негативним емоційним навантаженням. Наприклад, такі як іменники - насильство, пекло, псування, гріх, смерть, безумство, труна, кат, ешафот, божевілья, хаос, кров, морок; дієслова - вбивати, знищувати, різати, винищувати, терзати, гнити, розчленовувати; словосполучення - масовий психоз, атомний вибух, кінець світу, перерізані вени, електричний шок. Окреме місце займає вживання визначень важких захворювань або медичних термінів: сифіліс, аборт, ідіот, труп, шизофренія, патологія тощо. Використання такої лексики має на меті звернення до афективних психологічних станів людини, таких як страх, відчай тощо, необхідних для емоційного освоєння свідомості своєї аудиторії.

Особливої значущості набуває фігура рок-виконавця, який, на думку Н. Бубир, «... нерідко стає духовним лідером і наставником, прикладом для багатотисячної армії прихильників...» [2, 157]. У статті «Маски русского рока: шут, скоморох, юродивый» зазначена дослідниця розглядає зв'язок між постаттю рок-виконавця та постаттями типових культурних антигероїв: трикстера, міма, дурня, шута, скомороха, юродивого, відзначаючи, що виявлення відмінностей між цими категоріями є виявленням сутності явища самої рок-культури. На думку вказаної дослідниці аспект абсурдності проявляється у рок-творчості, зокрема, в парадоксії подвигу, а саме - в особливостях взаємовідносин з аудиторією [3, 205]. Як відзначає Н. Бубир, «... скандальна гіпер-, гомо-, бі- чи транссексуальність рок-зірок є не лише даниною горезвісній «сексуальній революції»... будь-який рок-виконавець, епатує публіку (особлива манера поведінки, одяг), показує знехтування будь-якими нормами та традиціями (неординарні вчинки, порушення правопорядку, карнавальний характер рок-концертів). Часто рок виходить за межі сцени і тягнеться в життя, звідси - скандальна слава та об'ємний мартиролог не лише рокерів, але і їх прихильників...» [2, 162]. Тому абсурдність ідейного базису панк-субкультури інтегрує необхідність розважати, веселити та майстерно володіти ремеслом музиканта та співака, готового до мучеництва та аскези, здатного власним трагічним прикладом довести вірність декларованим ідеалам.

Висновки. Таким чином, абсурд можна представити як складне і суперечливе явище, що має історичні коннотації, і означає не відсутність сенсу, а наявність іншого сенсу, заданого антиноміями, що становлять зміст абсурду: норми та аномалії, співвідношення логічного та алогічного. Основою цього принципу є іронія і гротеск, завдяки яким абсурд отримує своє вираження в певній грі з існуючими соціальними нормами.

Виділення антиномій абсурду сприяє визначенню його специфіки, що має міждискурсивний характер. Поетика абсурду панк-субкультури має онтологічні (сенсовтрата), гносеологічні (знищення сенсу), аксіологічні (проблема «іншого») засади, які є пов'язаними з поняттям абсурдної свідомості. Така фантазмагорично-абсурдна реальність для ідейного базису панк-субкультури є не відхиленням від норми, а стає власне нормою, своєрідною точкою відліку, що становить центр світовідчуття та світогляду представників цієї молодіжної течії.

Як подальші напрями дослідження перспективними автор вважає розкриття питань, пов'язаних із використанням концептів «свободи», «абсурду», «безумства» у творчості музично-поетичних панк-колективів як засобів радикалізації ідейного базису панк-субкультури.

Література

1. Аксютіна О. А. Панк как феномен контркультуры в постсоветском пространстве : дисс. канд. культурологии : спец. 24.00.01 / Аксютіна Ольга Анатольевна. – М., 2003. – 245 с.
2. Бубирь Н. В. Маска русского рока : трикстер / Н. В. Бубирь // Литературоведческий сборник. – Вып. 19. – Донецк : ДонНУ, 2004. – С. 157 - 165.
3. Бубирь Н. В. Маски русского рока : шут, скоморох, юродивый / Н. В. Бубирь // Литературоведческий сборник. – Вып. 23 - 24. – Донецк : ДонНУ, 2005. – С. 196 - 207.
4. Летов Е. Именно так все и было (творческо-политическая автобиография) / Егор Летов // Лимонка. – 1994. – № 2 – 3. – С. 1 – 3.

5. Лисица И. В. Абсурд реальный и мнимый в английской рок-поэзии 60 - 70 годов XX в. / И. В. Лисица Образование и культура России в изменяющемся мире. - Новосибирск, 2007. - С. 88 – 94.
 6. Федотова М. Панк-культура - смеховой антагонист культуры / М. Федотова // Сайт электронного периодического издания «Открытый текст». – Режим доступа : <http://www.opentextnn.ru/music/Perception/?id=751>
 7. Цукер А. Даниил Хармс и советский рок-абсурдизм / А. Цукер // Южнороссийский музыкальный альманах. - № 2. – 2011. – С. 8 – 16.
 8. Шеметова Т. Н. Punkhardcore-клип : эстетика катексиса / Т. Н. Шеметова // Наука телевидения. Научный альманах. - М. : ГИТР. - Вып. 3. - 2006. - С. 148 - 168.
 9. Шеметова Т. Н. Панк в преддверии ночи / Т. Н. Шеметова // От заката до рассвета. Ночь как культурологический феномен : Сборник статей. – С.-Пб. : «Дмитрий Буланин», 2005. - С. 235 - 258.
 10. Шеметова Т. Н. Панк как развлечение или эстетический терроризм / Т. Н. Шеметова // Бремя развлечений : Ойиш в Европе. XVIII – XX вв. - СПб., 2006. - С. 342 - 357.
 11. Шеметова Т. Н. Панк-хардкор в системе современного мифотворчества / Т. Н. Шеметова // Наука телевидения. Научный альманах. - М. : ГИТР. - Вып. 1. - 2004. - С. 117 - 138.
 12. Шеметова Т. Н. Панк-хардкор субкультура : эстетика и идеология : автореф. на соискание науч. степени дисс. ... канд. культурологии : спец. 24.00.01. - «Теория и история культуры» / Т. Н. Шеметова. – М., 2007. – 23 с.
- Шеметова Т. Н. Эстетика катексиса / Т. Н. Шеметова // Знание. Понимание. Умение. :
Фундаментально-прикладные исследования в области гуманитарных наук. - М. : Изд-во
Московского гуманитарного университета имени М. В. Ломоносова. - № 2. - 2007. - С. 45 - 52.